

UDK 92 Temlin »1714«

Vilko Novak

Filozofska fakulteta, Ljubljana

PISMO FRANCA TEMLINA NEMSKIM PIETISTOM

Pismo Franca Temlina nemškim pietistom v Halle je prošnja, da bi omogočili izdajo prevoda Luthrovega Malega katekizma v slovenski dialekt Prekmurja (1715).

The letter written by Franc Temlin to the German Pietists in Halle contains the request that they might make the publication of the translation of Luther's *Small Catechism* into the Slovene dialect of Pomurje (1715) possible.

Ko bi SBL napredoval z zaželeno hitrostjo in bi bil v njem obdelan tudi Franc Temlin, bi tam ne izvedeli o njem nič več, kot so od Štefana Küzmiča dalje (1754) prepisovali vsi v raznih jezikih: da je bil doma na Krajni v Prekmurju in da je njegov Györszki katekizmus bil »štampani v - Halli 1715« — kot prvi tisk v prekmurščini. Tik pred začetkom druge svetovne vojske je D. Čyževskij v članku Die Trubarschen Drucke an der Universitätsbibliothek Halle a.d. S.¹ mimogrede omenil, da je v knjižnici sirotišnice v Halle (danes Hauptbibliothek der Franckeschen Stiftungen) uvezan med drugimi knjižicami tudi slovenski »Mali katechismus, Halle 1715«. — Ne vem, da bi se bil tedaj v NUK ali na SAZU kdo ustavil ob tem podatku in storil svojo dolžnost. Na svoje pismo Čyževskemu zaradi razmer nisem dobil odgovora. V razpravi o Š. Küzmiču pa sem v opombi povedal, da je to verjetno Temlinovo delo.²

Na srečo se je ob zapisu Čyževskega ustavil tedaj ali pozneje Mirko Rupel, ki je pri svojem iskanju slovenskih tiskov in rokopisov v tujini pridobil 1955 za NUK v Ljubljani mikrofilmski posnetek Temlinove knjižice. Rupel je tudi o delu in njegovem pisatelju obširno razpravljaj.³ Ni pa razrešil vprašanja izvirnika Temlinove knjige; navaja le avtorjevo trditev, da je prevedel »na naš slovenski jezik« nemški kate-

¹ Südostforschungen VI, 622.

² Küzmics István hazai bibliafordító. Egyetemes Philologiai Közlöny 1944, 48—64.

³ Prva prekmurska knjiga — Temlinov Mali katekizem 1715. Razprave II. 2. razr. SAZU, 1956, 105—114.

Excellentissimi, Purimum Reve-
rendi, Carissimi atque Devotissimi
Domini, Domini Patres in Christo
colendissimi observandissimi.

Non dubito, VIRI Excellentissimi, omnes Vestras
operas, labores & fatigias eo tendere, quomo-
do Ecclesia Dei militans in his Terris tutior
conservari & conservata amplius reddi atque
magis indies incrementum in rebus Spiritua-
libus Summere & possit & debeat. Hinc
non Doctoribus aut populi Senioribus, nul-
to minus Vobis VIRI DCE, verum proprie
Supra ignavia, & extreme ignorantia,
& quibus minus commode fieri provisum
abscribendum est. De Viri Excellentissimi
in Patrio meo Solo, quod est Slavonia in
Confiniis Hungaricis Inferioribus, occidentem
versus tendentibus, inter Syriam & Hunga-
riam sita, pars & Distractus quidam Comi-
tatus (Astriferensis hoc nomine gaudens
gens Evangelicorum religioni addictus non
ex minimo numero collectus, qui pro Deum!
quantis Tenebrarum densissimis nebulis in
rebus spiritualibus sic involutus, lingua me,
si enumerare cuperem, desituerem, quod qui-
dem ex maximo defectu librorum in vernacula
sua lingua, propullulat vitium, cum ea aliis
Idiomatis libris, fundam entia religionis suae
nosse volentes ob imperitiam in profundissimos
delabuntur Labyrinthos errorum; sic parum
etiam ex inopia Virorum Doctorum, quos et Do-
ctrina & moribus, exemplum vulgus sequeretur.
Cum itaque paucis aut nullis fere Sacerdotibus Patrie
meae filius externas oras Regnorum inviserit
accidit, praeter me, volui intrinsecus quidam Me-
dicus morbi ipsorum, medicina praeiorum funda-
mentorum religionis nostrae, quod vulgo Cacchismi
nominat

nomine venit succurrere, ex Germanico, Hungarico &
 Latino sermone, in popularem meam linguam,
 genuinè et propriè, illum transferendo. Sed
 Idem frequentior opusculo incumbere, est quod
 me à tali proposito arceat impedimentum non mi-
 nimum. Impertunum, qui huic operi edendae
 prodesse possent, inopia; dum tunc ut potè Typogra-
 pho & Compactori erogandus.

Cujus causâ pro volens eum meis in conspectum:
 Vestrarum Summè Reverendarum Dignitatum
 provide, Vestragè fretus benignitate, Summi-
 tate peto, ut quantum Patruini publico bono
 haberis, tantum huic quoque haberi dignè
 mini. Mei meorumvè erit, protanta gratia,
 Deum pro longara Vestri vita, caupè ab o-
 mni periculo infante, indefinentibz fatigare
 precibus.

Hominum Vestrarum Summè
 Reverendarum Dignitatum

Cultor perpetuus, Isque
 humillimus

Franciscus Temlin
 cum Patri in 58
 1778

kizem Martina Luthra. Nadalje pa se sprašuje: »Ali naj verjamemo Küzmiču, ki je trdil, da je Temlin prevel györski, tj. madžarski katekizem, ali avtorju, ki pravi, da je prevel Lutrovega nemškega? Dokler ne bo kdo poiskal györskega katekizma, ki pa je najbrž prav tako prirejen po Lutru, in pokazal, da je Temlin po njem prevel in uredil svojo knjižico, bomo verjeli Temlinu. Primerjava z Lutrovimi teksti, ki so mi na voljo, temu ne (v izvirniku napaka: *se*, V. N.) nasprotuje, zlasti če upoštevamo, da je Temlin tu in tam kaj »privrgel«.⁴

Ob pisanju članka o Temlinu za SBL sem se lotil tudi tega vprašanja. Dr. Lajos Kiss mi je poslal iz Budimpešte naslov madžarskega prevoda Luthrovega Malega katekizma iz 1709, kar je bilo že omenjeno.⁵ Ker je pa D. Čyževskij v razpravi o A. H. Franckejju in njegovih stikih s Slovani⁶ zapisal, da »je v Franckejjevi zapuščini ohranjeno... tudi pismo slovenskega protestanta F. Temlina, žal brez kraja in datuma«,⁷ sem prosil in dobil iz Drž. biblioteke v Berlinu kopijo tega pisma, ki ga z dovoljenjem njenega rokopisnega oddelka tu objavljam s prevodom Kajetana Gantarja.

Odlični, vsega spoštovanja vredni, preslavni in učeni gospodje, cenjeni in častitljivi očetje v Kristusu!

Ne dvomim, velespoštovani gospodje, da so vsa vaša dela, vsi Vaši napori in prizadevanja usmerjena v to, da bi se vojskujoča se Cerkev božja na tem svetu varno ohranila in ohranjena postala še sijajnejša, da bi si mogla in morala iz dneva v dan privzemati vse večji prirastek v duhovnih stvarih. Če za katero od teh stvari ni bilo ustrezno poskrbljeno, tedaj tega ne gre pripisovati učiteljem ali glavarjem ljudstva, še manj pa Vam, božji možje, temveč lastni brezdelni lenivosti in skrajni nevednosti. Kajti, velespoštovani gospodje, na moji rodni zemlji, ki je Sklavonija in ki leži ob meji spodnje Ogrske proti zahodu, med Štajersko in Ogrsko, in kjer se tudi neki del in okrožje Železne županije ponaša s tem imenom, je skupina ljudi, nemajhna po številu, ki je predana evangeličanski veri. Moj Bog, če bi hotel podrobno naštet, v kako goste oblake teme so ti ljudje zagnjeni v duhovnem pogledu, bi mi zmanjkalo besed. Ta zmota pa se bohotno razrašča zaradi velikega pomanjkanja knjig v lastnem domačem jeziku, ko hočejo ljudje spoznati temelje svojega verovanja iz knjig v drugem narečju, pa zaradi nevednosti drsijo v najgloblje labirinte zablod. Deloma pa je temu krivo tudi pomanjkanje učenih mož, ki bi si jih ljudstvo v nauku in v življenju jemalo za vzor. In ker se je zato doslej le malokateremu ali pa -- razen mene -- sploh nobenemu sinu moje domovine

⁴ N. m. 110.

⁵ V. Novak, O slogu prve prekmurske knjige. SR XVII, št. 2, 1969, 227.

⁶ D. Čyževskij, Der Kreis A. H. Franckes und seine slavistische Studien. ZfslPh XVI, 1939, 16–18.

⁷ N. m. 68.

posrečilo obiskati zunanje dežele kraljestev, sem hotel vsaj kot nekaj majhen zdravnik odpomoči njihovi bolezn; kot zdravilo pa sem izbral osnovne temelje našega verovanja, ki prihaja med ljudi z oznako »katekizem« in ki ga nepoplačeno in osebno prevajam iz nemškega, ogrskega in latinskega jezika. Toda medtem ko se vse pogosteje ukvarjam s to knjižico, me od moje namere vse bolj odvrtača nemajhna ovira — pomanjkanje denarnih sredstev, s katerimi bi si pomagal pri izdaji tega dela; sredstev seveda, ki jih je treba plačati tiskarju in knjigovezu.

Zato s svojimi sodelavci klečim pred obličjem Vašega velespoštovanega dostojanstva in Vas, zanašajoč se na Vašo blagohotnost, najponižneje prosim, da toliko vaše očetovske zavzetosti, kolikor je gori za javni blagor, posvetite tudi temu delu. Jaz in moji sodelavci pa si bomo šteli za svojo dolžnost, da v zahvalo za tolikšno naklonjenost utrujamo Boga z nenehnimi molitvami za Vaše dolgotrajno življenje, ki naj ga ne ogroža nobena nevarnost.

Imen Vaših velespoštovanih dostojanstev
trajni in najponižnejši častitelj
Franc Temlin s patriciji

Pismo je naslovljeno na Augusta Hermanna Franckeja (Lübeck 1665 — Halle 1727), enega od začetnikov pietizma, in na njegove sodelavce. Pietizem je zavoljo svojega prizadevanja, da bi po vsem svetu širil krščanski evangelij, močno vplival — posebno preko nemških manjšin — tudi na slovanske dežele. Posebej je iskal zveze s protestanti in njihovimi pisatelji v teh deželah. Halle je bilo njihovo središče, tu so vzgajali tudi slovansko mladino in tu so tiskali tudi slovanske protestantske knjige. Najmanj stikov so imeli prav s Slovenci — le »nekaj Slovencev« se je tu šolalo,⁸ med njimi 1714—1715 tudi Franc Temlin.⁹ Čeprav je potem živel drugod, je gotovo vsaj delno pod vplivom delovanja tamkajšnjih pietistov prevedel prvo knjigo v svoje narečje. Pri tem ga je še posebej podpora nemških pietistov slovanskemu tisku spodbudila, da se je obrnil nanje s prošnjo za natis svojega dela.

Ker o Temlinovem življenju po vpisu na univerzo v Wittenbergu 9. avgusta 1715 doslej ničesar ne vemo, ostane neznan kraj, iz katerega je objavljeno pismo pisal. Da ni navedel kraja, je tem bolj čudno, ker so sopodpisani »patriciji« nekega kraja verjetno v Prekmurju. Napisano pa je bilo pismo zelo verjetno v letu 1714 ali 1715, ko je bilo delo v Halleju tudi natisnjeno. Mogoče ga je napisal za bivanja v Halleju, za kar bi govorilo to, da kraj ni naveden in tudi čas, ko je moralo biti napisano. Lahko pa pomenijo »patriciji« tudi — rojake.

⁸ N. d. 22.

⁹ Rupel, n. d. 110.

Temlinovo pismo je pomembno ne le zato, ker govori o pripravi in izdaji prve prekmurske knjige, marveč tudi kot prvo znano pismo prekmurskega izobraženca. Zato vsebuje tudi nekaj mest, ki zbujejo pozornost ali spominjajo na avtorjeve izjave v predgovoru njegove knjige. Tako mesto je najprej stavek, v katerem predstavlja nemškimi pietistom svojo domačo pokrajino, ki jo imenuje *Sclavonia*, ne pa mogoče *Vandalia* ali podobno, kakor so jo v 18. stol. tudi že imenovali (prim. pisma Mikloša Küzmiča škofu Szilyju!). Svojo »rodno zemljo« postavlja *med* (!) Štajersko in Ogrsko. Ali je bil nenatančen ali pa je mislil le tisti del prekmurskih Slovencev, med katerimi živijo tudi evangeličani, ko pravi, da je to »del in okrožje Železne županije« — pri čemer je prezrl Zalsko županijo, kjer so prav tako živeli Slovenci.

Na tožbe o veliki duhovni temi glede verskega znanja v Temlinovem predgovoru (glej v Ruplovi objavi) spominja naslednji stavek z omembo »gostih oblakov teme«. Pomanjkanje knjig v domačem jeziku poudarja tako v pismu kot v predgovoru. Pomemben je podatek, da ni poznal sodobnika iz domače pokrajine, ki bi bil študiral v tujini. Formulacija »sploh nobenemu sinu moje domovine« je sicer pretirana, ker vemo npr. za škofa Jaklina. Za način njegovega prirejanja Luthrovega Malega katekizma je pomembna izjava v pismu, da ga prevaja (ne imenuje ga sicer naravnost) iz nemškega, ogrskega in latinskega jezika. Ob današnjem poznavanju madžarskega Györszkega katekizma lahko dopolnimo Ruplova ugibanja tako, da je Temlin v glavnem prevedel madžarsko verzijo Malega katekizma, toda nekoliko jo je priredil po Luthrovem izvorniku — o tem bo treba natančneje govoriti ob drugi priliki —, dodal pa je kaj tudi po kakih latinskih besedilih.

Temlin poudarja, da knjižico prevaja »osebno« — zato mu »sodelavci« ne pomenijo pomočnike pri prevajanju, marveč gotovo pobudnike, domače evangeličanske duhovnike in učitelje. Nerešen mora ostati pomen »patricijev«, pripisanih avtorjevemu podpisu.

Tudi taka navidezna malenkost, kot je objavljeno Temlinovo pismo in usoda njegove knjige, dokazuje, kako nam je potrebno sistematično in skrbnejše raziskovanje posebno našega starejšega slovstva, ki ima tudi splošnokulturni in narodnostni pomen, posebno v t.i. »obrobnih« pokrajinah. Spremljati in preverjati bi morali vsaj to, kar odkrivajo tujci o njej. Prav v zvezi s Temlinom imamo primer neodgovornega ravnanja, ko nihče od slovenskih slovstvenih zgodovinarjev ni poročal o knjigi Eduarda Winterja: *Die Pflege der west- und südslawischen Sprachen in Halle im 18. Jahrhundert* (Berlin, 1954) in bi bil moral v tej zvezi popraviti tudi napake v njej o Slovencih. Poročilo o tem delu

je za SR (VIII, 138—140) napisal N. Pribić, ki je nesamostojno ponovil avtorjeve anahronistične napake.

Že Čyževski je v navedenem spisu sprejel po Kidričevi Zgodovini mnenje, da je avtor Malega katekizma F. Temlin. (Obliko T. rojstne vasi navaja po Grafenauerju, *Kratka zgod.*, 94: Krajina m. Krajna, dodaja pa še »bei Tišin« — m. Tišina — oboje je prevzel Winter, str. 160). Kljub Čyževskega opombi o ohranjenem Temlinovem pismu Winter dvomi, ali sta si Temlin in Francke dopisovala, češ da »od tega doslej v Halleju niso mogli ničesar najti«. ¹⁰ Po univ. matriki v Halleju navaja W. Temlinov vpis tam 1714, toda on ali njegov posrednik ga je slabo prebral: »... aus Muraj Bomberiensis« — pravilno obliko je objavil Rupel: »Muraj Szombathiensis«. ¹¹

O Temlinovi narodnostni pripadnosti ugiba Winter: »Es kann sich natürlich nicht um die eigentlichen krainischen Slowenen handeln, sondern nur um die in Westungarn wohnenden Slowenen und Kroaten, die lutherisch waren«. ¹² Poleg tega, da omejuje »prave« Slovence samo na Kranjsko, pritegne po nepotrebnem še Hrvate, kar nadaljuje v naslednjem razpravljanju. Po sili hoče dokazati, da Temlinov Mali katechismus »war wohl auch für die lutherischen Wasserkroaten (= gradiščanski Hrvati, V. N.) in den westungarischen Komitaten bestimmt«. ¹³ Tudi ima gradiščanske Hrvate za ostanke panonskih Slovanov. ¹⁴ Še več: prekmurske tiske, izdane v Halleju (M. Sever, Küzmič) hoče narediti za hrvaške... S tem prav anahronistično nadaljuje tradicijo nekritičnega amaterja F. Szedenicha (*Naši pisci i književnost*, Sopron 1912), ki je Š. Küzmiča in druge prekmurske pisatelje razglasil za Hrvate (prim. V. Novak, *Opombe k Štefanu Küzmiču*, ČZN 1934, 63—64). Žal prepisujejo nekritično iz tega Szedenicha tudi še v Zagrebu, ko npr. I. Esih obravnava Imreja Augustiča kot Hrvata (*Hrvatska enciklopedija* I, 741, *Enciklopedija Jugoslavije* I, 236) — celo s ponarejenimi (pohrvačenimi) naslovi del.

Pribić je Winterjeve trditve in formulacije nekritično ponovil, saj govori o »hrvaško-slovenskih pisateljih« Severju in Küzmiču. Razen Kidriča in Grafenauerja menda ne pozna slovenskih slovstvenih zgodovinarjev, ker po Čyževskem in Winterju navaja le ta dva v zvezi s Temlinom in trdi, da se vsem štirim »ni posrečilo z gotovostjo identificirati prevajalca Malega katechismusa«. ¹⁵ Posebej še poudarja, da

¹⁰ Winter, n. d. 160.

¹³ Winter, n. d. 161.

¹¹ Rupel, n. d. 110.

¹⁴ Winter, n. d. 160.

¹² Winter, n. d. 160.

¹⁵ SR VIII, 139.

Kidričeva domneva o Temlinovem avtorstvu ne drži. Vse te »domneve« pač temeljijo na izjavi Štefana Küzmiča v predgovoru knjige *Vöre krstšanske krátki návuk* (Halle, 1754), ki pravi v op. a) o Temlinu: »Od toga je vö dáni zvogrskoga Györszki katekismus štámpani v Halli 1715. kákšiva sem jaz li dvá moje dni vido.«

Temlinov tisk ni bil zadnji, ki so ga izdali v Halleju, zakaj sledile so še knjiga Mihala Severja 1747 in Küzmičevi deli 1754 in *Nouvi zakon* 1771. Vse to govori o tesnem sodelovanju nemških pietistov s prekmurškimi evangeličani. Začetnik tega pa je bil prav Franc Temlin.

РЕЗЮМЕ

Франц Темлин, который учился в 1714—1715 гг. в Халле и Виттенберге, перевел Малый катехизис Мартина Лютера на прекурский диалект отчасти по венгерскому переводу этой книги (1709), а отчасти по подлиннику. В недатированном письме Аугусту Г. Франке и его сотрудникам в Халле он просит дать ему возможность напечатать этот перевод. Перевод был напечатан в 1715 г. в Халле и является первым печатным текстом на прекурском диалекте.

Автор сообщения «Письмо Франца Темлина немецким пиетистам» комментирует публикуемое письмо, чей подлинник находится в Государственной библиотеке в Берлине, а в то же время указывает на ошибки, которые в связи с Темлином допустил Э. Винтер в *Die Pflege der west- und südslawischen Sprachen in Halle im 18. Jahrh.* Среди них главная ошибка в том, что автор считает Темлина и следующих за ним словенских писателей из Прекурия прямо или посредственно за хорват. Эти ошибки повторил в обзоре этого труда и Н. Прибич в *SR VIII*, 138—140.

POPRAVEK

V članku Vilka Novaka: Slovenska in slovaška pesem iz 1774 v *SR* 18, št. 1—2, str. 135 se je vrnila napaka. V 3. vrsti je treba črtati: »t. j. upravno središče županije Somogy«, ker Sümeg to ni. Avtorju se je tako zapisalo, ker je pri vseh dijakih iz Somogy v bratislavski matici vpisan kot kraj izvira: Sümeg. Verjetno je tak zapis nastal zavoljo podobnosti tega imena s Somogy.